

Фактори обдарованості дитини

Наукова оцінка факторів обдарованості свідчить про те, що в цілому особистість людини випадкова на дві третини і лише на третину не випадкова. Становлення інтелекту індивідуума тріступеневе, оскільки проходить через формування генома, нахилів і здібностей. Тому це питання вивчають *євгеніка*, *євфеніка* і педагогіка.

Основний тест *євгеніки* простий: від здорових, гарних, розумних і добрих людей повинно народжуватися більше дітей, ніж від хворих, негарних, нерозумних і злих, причому перші не повинні брати шлюб із другими. Тоді добрі люди поступово витіснять поганих і людство стане якісно кращим. Хіба можна цього добитися?

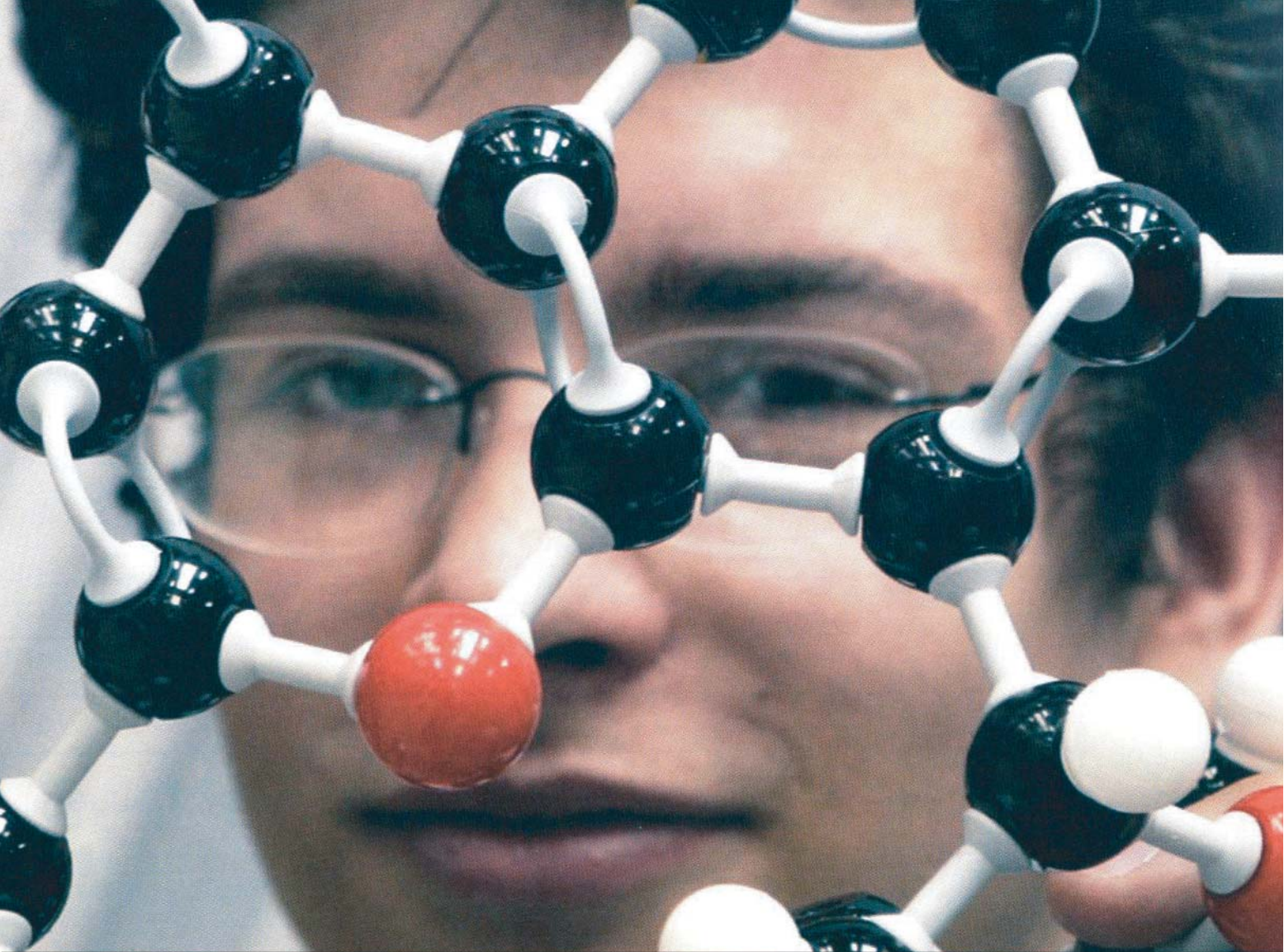
Випадки селекції людини відомі з минулого. Наприклад, 2500 років тому у Спарті всі новонароджені проходили сувору державну комісію, яка сильним малюкам давала «путівку в життя», а слабких присуджувала скидати у прірву. Така практика тривала декілька століть і перетворила спартанців у націю воїнів, сильних тілом і духом. Значить, *євгеніка* може бути досить ефективною. Але нині не можемо вважати її моральною для будь-якого суспільства, оскільки маємо варварський приклад того, як нацисти прагнули вивести породу супермена, чистокровного арійця, володаря над володарями. Звичайно, відбір малюків, як і відбір батьків, неприпустимий.

Євгеніка — наука про покращення нахилів і здібностей людини шляхом оптимізації фізичного середовища, в якому розвивається дитина. Справа в тому, що спадковість чітко визначає загальний план будови організму, а середовищу залишає тільки деталі. Наприклад, якщо жолудь посадити в лісі, дуб виросте струнким, а в полі — крилатим і розлогим. Так і людина: у поганих умовах може лишитись недорозвиненою, у добрих — стати видатною.

Якщо *євгеніка* приймає відповідальне рішення про те, які гени із популяції залишити, а які видалити, то *євфеніка* вирішує, які гени приглушити, а які стимулювати. Тут морально-етичних проблем менше, тому *євфеніка* виглядає більш привабливою і тому так швидко розвивається. Основний метод *євфеніки* — стимуляція нахилів: фізико-хімічний вплив на організм, що формується, підвищення його життєздатності. Така стимуляція може бути природною і штучною. Перша зумовлюється варіаціями температури, тиску і вологості повітря, сонячною активністю й інтенсивністю космічних променів, друга — впливом на організм деяких речовин і радіацією, тобто радіостимуляцією.

Насіння рослин стимулюється перед посівом, а потомство тварин і людини — перед народженням, після народження і особливо при народженні, коли включається генетична програма розвитку організму у новому середовищі,

**Люди, обдаровані дарами щастя, подібні до кораблів перевантажених,
вони більше за інших піддані небезпеці потонути.**

св. Іван Златоуст

яке в залежності від величини стимулюючого імпульсу може реалізуватися у людини у слабкому (народження дебіла), нормальному (народження середняка) або сильному (народження генія) варіанті. Отже, генієм треба народитися, бо, як гласить народна мудрість, народжений повзати не зможе літати. Тут педагогіка безсила.

Стимуляція нахилів проявляє основні еволюційні досягнення виду. Тепер широко застосовують передпосівне гама-опромінення насіння. Воно підвищує вміст у моркві — каротину, у буряку — цукру, в картоплі — крохмалю, а в насінні соняшника — олії. Опромінення ікри риб і курячих яєць підвищує життєздатність молодняка, прискорює його розвиток, кури навіть частіше несуться. Людина внаслідок стимуляції нахилів також стає розумнішою. І, що не менш важливо, — добрішою, бо її інтелект розвивається разом з такими соціально необхідними якостями як жертвовність, здатність до любові і дружби. Тому геній і злодійство — несумісні речі, тому генії волелюбні, а...

Тіло людини постійно пронизується дощем елементарних частинок — електронів, позитронів, мюонів та ін. Ці потоки називають іонізуючим випромінюванням, оскільки вони іонізують речовину і збуджують атоми і молекули. Це випромінювання йде від землі, що містить уран і торій, з повітря, що містить родон, з космосу у вигляді вторинних космічних променів. Для комфортного розвитку людини

цей радіаційний фон необхідний, як повітря. Якщо фонові радіація раптом зникне, усе живе зачахне. Якщо фон підсилиться — життя здатне розквітнути. Тому високігріні луки такі пишні: інтенсивність космічних променів з висотою зростає. Не випадкове і те, що родоновими водами лікують багато захворювань. Шкодять організмові, призводячи до променевої хвороби, лише великі дози опромінення. Радіацію, яка перевищує звичайну фонову, назвали стимулюючою, оскільки вона підвищує захисні сили організму.

Природний радіаційний фон характеризується середнім рівнем і окремими сплесками різної висоти, тривалості і частоти. Причини сплесків — широкі атмосферні потоки частинок (космічні промені), вибухи на Сонці, коливання концентрації родону в повітрі тощо. Наука доводить, що талановитість людей пов'язана з середнім рівнем радіації, а геніальність — зі сплесками.

Геоманітне поле по-різному відхиляє космічні частинки на різних широтах, тому інтенсивність космічних променів зростає від екватора до полюсів. Мабуть, тому Швеція має удвічі більше лауреатів Нобелівської премії, ніж Італія, хоча чисельність населення останньої у два рази більша, ніж у Швеції. Крім того, у північних країнах чоловіки живуть у середньому на 4, а жінки на 7 років довше, ніж у південних. Це і є стимулююча радіація в дії. Доведено,

що після атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі середній коефіцієнт інтелекту японських дітей значно зріс (автори наводять це лише як факт, залишаючи обговорення морально-гуманістичної проблеми цих подій кінця Другої Світової війни поза межами теми статті, — *ред.*).

Що ж стосується генія, то він, мабуть, програмується в той момент, коли малюк, що народжується, опромінюється високим сплеском природної радіації. Але співпадіння радіаційного “перста” з першим вдихом дуже рідкісні, мабуть, тому і генії народжуються рідко.

Із середини XX століття у радіобіології відомий кисневий ефект. Він полягає у тому, що біологічна дія іонізуючої радіації підсилюється із насиченням організму киснем. Якщо його достатньо, то звичайна фоновіа радіація може стати стимулюючою. Справді, було помічено, що діти жінок, які під час вагітності одержували кисень, випереджають однолітків за темпами і рівнем розумового розвитку.

Киснева радіостимуляція нахилів буває і в природних умовах. Зимою діти народжуються в середньому більші, із кращими розумовими нахилами, ніж влітку. Літом у повітрі більше водяної пари, а кисню менше, ніж зимою. Звідси і сезонність у народженні талантів. На це впливають також річні варіації частоти геоелектричних сонячних спалахів і стрибків атмосферного тиску. Тому майбутнім матерям рекомендують часто бувати на свіжому повітрі, особливо в лісі, де організм краще насичується киснем. Бажано також, щоб вагітні робили прості дихальні вправи і тричі на день затримували дихання: півхвилини не дихати, хвилину дихати — і так 4-5 разів підряд (дихання затримується на вдиху). За два тижні перед пологами приймати кисневий коктейль по склянці на день. Треба також не допускати анемії, оскільки низький гемоглобін — це кисневе голодування плода. Для лікування анемії треба вживати моркву, буряк, чорну редьку, яблука. Як твердять давні китайці, на розвиток інтелекту впливають фази Сонця і Місяця.

Сонячна активність пульсує періодами різної тривалості, в тому числі річному, десяти- і дванадцятирічному. Останні два періоди покладені в основу китайського календаря. Здібності розуму і характеру людини залежать також від того, при якому поєднанні фаз указаних трьох періодів вона народилася. Є поєднання щасливі, а є і не зовсім.

Сонце і Місяць ідеально резонують — синодичний період обертання екватора Сонця і сидеричний період обертання Місяця довкола Землі становить 27,32 доби. Тому взаємне розміщення Сонця і Місяця в момент народження дитини також впливає на її розумові здібності. Це стало зрозумілим після розподілу 17138 талановитих людей, дані про яких зібрані у Великій радянській енциклопедії, за поєднанням зодіакальних фаз. Звичайно, розрахунок часу на прицільне народження дітей — справа не проста. Легко народити дитину у запланований рік (і то не всім і не завжди). У запланований місяць — уже важче, а в запланований день сьогодні майже неможливо. Але може так статися, що неможливе сьогодні стане можливим завтра.

Для кожної десятої дитини навчитися читати, а пізніше і грамотно писати досить складно. Це не свідчить про те, що дитина ледача. Можливо, у неї дислексія — вроджене порушення сприйняття усної і писемної мови (людина постійно помиляється при читанні, постійно переставляє або “ковтає” букви, не розуміє написаного). Дислектики не хворі, просто мозок у них по-іншому функціонує. Вони не можуть зв'язати звук і символ. Якщо для звичайної дитини слово “кіт” складається з трьох звуків “к”, “і”, “т”, то дислектики чують слово “кіт” як один звук, тому прочитати його — взагалі непосильне завдання для них. Якщо більшість дітей швидко засвоюють етап “звук-буква”, то з дислектиками треба працювати по-іншому.

Люди почали говорити приблизно 100 тисяч років тому, а писати-читати навчилися “зовсім недавно” — не більше 5000 років тому. Очевидним є той факт, що читання — зовсім не такий природний процес, як усне мовлення. Вчені вважають, що навички читання найкраще засвоюються у віці від 5 до 7 років. Якщо дитина не в змозі нормально читати у 8-9 років, то необхідна допомога спеціалістів. Чим швидше родичі зуміють побачити у дитини симптоми дислексії, тим ефективніше буде допомога. Простий тест для дошкільнят — назвати звуки, які відповідають певним буквам і буквосполученням. Якщо це непосильно для дитини, то необхідно звертатись до логопеда або психоневролога.

Шведські спеціалісти вважають, що варто бити тривогу, якщо малюк погано розрізняє і сприймає звуки, важко запам'ятовує вірші, не може навчитися зав'язувати шнурівки і зашпигати гудзики. Американські вчені вивчили електричні хвилі мозку малюків і зіставили ці спостереження з навичками читання 8-річних дітей. Виявилось, що малюки, в яких пізніше виникали проблеми з читанням, реагували на серію постукувань повільніше, оскільки їхній мозок не вмів переробляти звуки.

Діти, схильні до дислексії, не є неповноцінними, жодних порушень інтелекту у них немає. Схильність до дислексії виникає на генетичному рівні (хлопчики страждають дислексією в 3-4 рази частіше). Слід пам'ятати, що такі діти потребують постійної емоційної підтримки.

Дислексія не завадила *Г.Х. Андерсону* стати знаменитим казкарем, а *Дастину і Тому Крузу* — популярними артистами. Президент США *А. Джонсон* мав енциклопедичні знання і разом з тим допускав неймовірні помилки. Йому приписують походження знаменитого американського “О'кей!”. За легендою, прочитавши звіт, Президент ставив відмітку О.К., що мало означати “все правильно”. Але англійською ці слова пишуться по-іншому: А і С (All Correct).

Читання — то також праця

“Хліба і розвар!”. Цей лозунг давньоримської бідноти не втратив своєї актуальності до наших днів. Особливо для дітей. Якщо є вибір телепередач, то вибираємо те, що легко сприймається, не вимагає особливого напруження думки.

У всіх популярних книжках написано: більшу частину інформації людина одержує за допомогою зору. Ми навіть знаємо, скільки — 90%. Але що це означає? Наприклад, те, що зорову інформацію мозок сприймає швидше, повніше і глибше засвоює. Отже, вибираємо те, що легше, але комусь віддаємо перевагу книжкам з малюнками. А є ще комікси, які взагалі не треба читати... Проте з картинками якось веселіше. Справа в тому, що ілюстрації служать нам свого роду “точками опори”, які полегшують сприйняття і засвоєння тексту. Ця закономірність лежить в основі одного з фундаментальних принципів навчання — принципу наочності. Насправді читати важко. Це праця, яка вимагає більше затрат енергії. Прочитавши *М. Грушевського* чи *П. Куліша*, мусиш відпочивати. Інша річ — малюнки. Вони — для економії сил, тієї енергії, яка потрібна для розмірковування. Вся біда в тому, що над будь-яким текстом (в тому числі і над тим, що ви тепер читаете) треба думати. Це — важко. Комікси ж не вимагають такої напруженої праці.

Яка сила потрібна дитині, коли вона починає вчитися читати? Особливо тоді, коли слова треба складати в речення. Речення — не просто рядок у тексті, це думка, яку необхідно зрозуміти, причому в контексті. Адже тільки так при читанні людина утримує думку. Так здійснюється читання, трудомістка праця думки.

Уже цілком автоматично пізнаємо букви, складаємо з них слова: непомітно для себе встигаємо стежити за дум-

кою автора. Це називається *вмінням читати*. Навчити дитину складати букви у слова, а слова у речення не складно. Треба лише терпіння. Але заохотити дитину до читання — значно важча праця. Отже, для цього їй слід навчитися багато чому іншому. Звичайно, у неї є улюблений мультфільм, і це добре. Але їй улюблена книжка потрібна. Та, яку дитина знає напам'ять. Вона для неї — як картинка. З неї вона і починає ту важку працю, яка називається читанням.

Не такий, як усі

Творчі здібності молодого покоління — основне національне багатство.

У недавні часи загальної зрівнялівки влада категорично відмовлялася створювати школи або хоча б класи, де обдаровані діти навчалися б за спеціальною програмою, отже, боялася того, що діти усвідомлять свою особливість, вищість, а це непедагогічно. Обдарованість часто проявляється дуже рано, до восьми років, а висока обдарованість — ще швидше. Оскільки не було інших варіантів, то в деяких школах практикувалося переведення вундеркінда через клас або два. Але тоді виникала проблема спілкування. Через різницю у віці таким дітям важко було адаптуватися в новому класі фізично і психологічно.

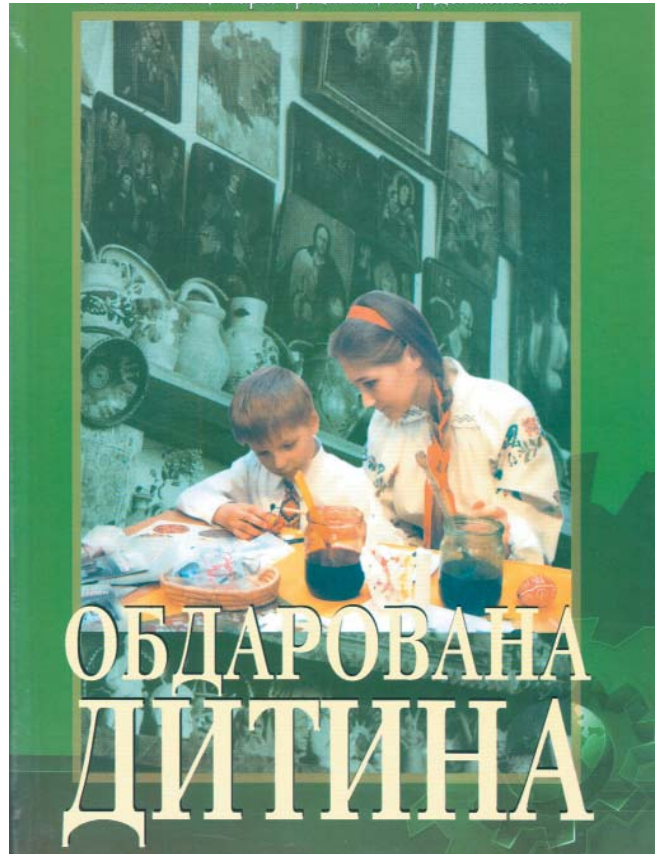
Психологи виділяють *два типи обдарованості: інтелектуальну і творчу*. Перший тип вирізняється підвищеною здатністю до навчання, енциклопедичністю знань. У людей другого типу нестандартне мислення. Знання, які їм викладають, вони не сприймають на віру, до всього прагнуть дійти своїм розумом, їхня особистість організована по-іншому. Тому таку обдарованість можуть не помітити в сім'ї, в школі, в інституті. Творчі здібності обов'язково передбачають підвищений інтелект, але інтелектуал може не мати творчих здібностей.

Сучасні методики досить об'єктивно оцінюють рівень обдарованості, інтелектуальні і творчі здібності. Людей, що мають високий рівень здібностей, близько 10%. Сюди входять просто здібні, талановиті і генії — їх усіх відрізняє висока розумова працездатність. Люди з дуже високим рівнем обдарованості становлять 0,5%.

Невідповідність системи освіти, неповноцінність спілкування поглиблюють незреалізованість талановитих дітей. Це позначається на здоров'ї, кар'єрі й особистому житті. "Синдром колишнього вундеркінда" — так психологи називають специфічний невроз, який характеризується хворобливим самолюбством, бажанням постійно демонструвати свої здібності, безперервно самоутверджуватися. "Талант — це доручення від Господа Бога" — сказав поет *Євгеній Баратинський*. Вбачаємо причину цього неврозу в трагічному неспівпадінні бажання і можливості виконати це Боже доручення.

Життя таких дітей у постійній небезпеці. Природа, щедра обдарувавши розумом, часто не дає вміння зжитися з навколишнім світом. Тривалість життя людей творчих художніх професій (художників, письменників, музикантів, артистів) у середньому на 14 років менша, ніж звичайних людей. До таких висновків прийшов у результаті багаторічних досліджень американський психіатр професор *Джим Фоуелз*. Чим вища обдарованість, тим гірший прогноз. Найгірший прогноз у геніальності. Генії — мученики, що розплачуються за прогрес людства: *Сократ, Джордано Бруно, Галілео Галлей, Ван-Гог, Микола Вавилов, Микола Кондратюк...*

Життя таких мучеників інтелектуальної досконалості не легке, а інколи трагічне: майже ніколи не приходиться визнання за життя, переслідують важкі стреси, депресії, великий ризик душевних захворювань (у 7-8 разів вищий, ніж у звичайних людей).

Генії, душевно хворі, в різні епохи створювали шедеври: *М. Гоголь, М. Врубель, В. Ван-Гог, В. Ніцинський, В. Гаршин, Ф. Достоевський...* — цей ряд можна продовжити.

Парадоксально, але якраз ті люди допомагають суспільству здійснити прорив у науці й мистецтві. Нестандартність думки сприяє відчуттю і формуванню чогось недоступного звичайному розумові, можливо, тому, що такі люди вільні від соціального тиску, від загальноприйнятих прописних істин. Розплата за ці злети важка, нестерпна, і розраховується за них не суспільство, а геній-одинак. Він незручний усім і самому собі. Він самотній і дуже ранимий. Він дуже близький до істини, але його часто не розуміють. Творчу обдарованість можна просто не помітити, а можна помітити, злякатися, спробувати загальмувати і спрямувати дитину у звичайні рамки. Таке непотрібне обдарування може вилитися в трагедію.

Друга небезпечна помилка — прагнення деяких батьків штучно підігнати розвиток зовсім звичайних дітей. Правда, звичайна дитина також має шанси стати видатною. Багато праці, трошки талану і основне — сприятливі умови, доброзичливе ставлення громадськості і суспільства. Проте рівень і якість її розумової праці будуть нижчими, ніж у тих, кого вибрала природа нести доручення Всевишнього.

Є дивні люди з незвичним внутрішнім світом і незвичними здібностями. Вони дивно розмовляють, незручно рухаються, не вміють пристосовуватися до звичайної дійсності. Ще з дитинства їх дразнять і принижують. Вони не можуть контактувати з іншими і багато заробляти. Такі дивні особистості часто зустрічаються серед інтелектуально і творчо обдарованих людей. Шизоїдальні нахили мали *Микола Гумільов, Володимир Хлебніков, Осип Мандельштам, Володимир Набоков, Дмитро Шостакович, Йосиф Бродський, Борис Пастернак...* Частіше зустрічаються шизоїди серед математиків, рідше — серед фізиків.

Висока обдарованість, геніальність — це завжди відхилення в будові мозку, в психічному розвитку. За даними видатного російського генетика *В. П. Єфросона* такий важкий

дар випадає приблизно одному з тисячі, розвивається в необхідній мірі — в одного з мільйона, а стає генієм один з десяти мільйонів. Цифри умовні, але порядок чисел, мабуть, віддзеркалює істину.

Природа прагне зробити людину досконалішою — експериментує, пробує, інколи помиляється. Носіями цих відхилень є особистості, завдяки яким відбувається прогрес цивілізації. За даними відомого дитячого психолога *Вікторії Юркевич*, до чотирьох років дитина виявляє 50 відсотків тих інтелектуальних здібностей, на які вона здатна, до шести — 70, а до восьми — 90. Саме у цьому віці можна виявити обдарованість і створити дитині особливі умови для її розвитку. Суспільство настільки стрімко розвивається, що наявні форми організації наукової діяльності часто вже не можуть задовольнити його потреби підготовки чергового інтелектуального прориву. Найбільші і найавторитетніші науково-дослідні заклади відчувають серйозні труднощі при вирішенні конкретних проблем. Необхідні нові ідеї, нові підходи. Тут виникає основна задача: як зберегти інтелектуальний потенціал країни в умовах хронічного недофінансування вітчизняної науки, як забезпечити вченим гідну оплату, щоб зупинити “відтік мізків” у чужі країни?

Інтелект, творчі здібності — основне національне багатство. Це давно зрозуміли японці, які дорожать своїми обдарованими дітьми і не шкодують засобів на їхнє навчання і розвиток. В Ізраїлі існує ефективна система навчання обдарованих, вона є під державним секретом. У США створена система заохочення і розвитку обдарованості. Не випадково так звані “відплив мізків” спрямований, в основному, в Сполучені Штати.

Історія людства нагромадила багато статистичного матеріалу, який свідчить: вундеркінди — цінність для суспільства. Геніальний *Моцарт* уже в трирічному віці виступав з концертами. У виданому в Англії “Словнику національних біографій” з 1030 згаданих великих людей 292 вросли з вундеркіндів. Лише 44 з цих 1030 не були вундеркіндами. З 64 видатних англійських художників і музикантів 40 в дитинстві проявили себе як вундеркінди. У Франції з 287 великих людей 231 виявили яскраву обдарованість до 20 років. Видатний фізик *Л. Ландау* став студентом у 13 років. Вундеркіндами творчого типу були *Т. Шевченко*, *Леся Українка*, *М. Лермонтов*, *А. Батюшков*, *А. Вознесенський*.

“Генії падають з неба. І на один раз, коли він падає біля воріт палацу, припадає сто тисяч випадків, коли він падає мимо”, — сказав великий *Дідро*. Інакше кажучи, неpravильне виховання, стандартне навчання, відсутність індивідуального підходу роблять свою справу. Геніальність не утвердилася, з талановитої дитини виростає закомплексований, неконтактний, з важким характером невдаха. Є ще один, полегшений варіант обдарованості, що не утвердилася: людина, яка не вміє працювати, пливе за течією.

Найсприятливіший варіант — так звана нормальна обдарованість, коли природа наділила людину всім, що необхідно: високою здатністю до навчання, доброю адаптацією до зовнішніх умов, контактністю, товариськістю, фізичним здоров'ям, і основне — добрим вихованням. Про таких кажуть: *“Кинь щасливчика у воду — і він випливе з рибою в зубах”*. Вундеркіндів, що виховуються у яслах і дитячих садочках, практично немає. У цьому віці дуже важлива роль люблячої мами. Родичі обдарованих дітей і педагоги відчувають неймовірні труднощі у їх вихованні і навчанні. Деякі батьки навчають таких малюків удома. Це рятує дітей від неминучого неврозу у школі, але прирікає на самотність. *“З мене вийшов нелюдяний і незграбний підліток з дуже нестійкою психікою”* — пише в своїй книзі “колишній вундеркінд”, творець кібернетики *Норберт Вінер*, якого навчав

шкільних і позашкільних премудростей батько, що мав гуманітарну освіту. Йому вдалося поставити один з небагатьох успішних експериментів: хотів виростити обдаровану дитину і зробив це.

Найбільша біда для обдарованих дітей — інтелектуальне недовантаження. Проходить час — і у підлітка зникає зацікавленість до шкільного навчання. Якщо програма не відповідає здібностям, то у дітей не формуються вольові навички, уміння долати труднощі, не закріплюються навички до постійної праці — їм все дається дуже легко. А школа повинна бути важкою для всіх, щоби постійно напружувати “м'язи волі”.

При психологічному інституті Російської академії освіти працює лабораторія, яка досліджує дитячу обдарованість. У Росії з'явилися школи для обдарованих дітей, де з ними починають займатися з п'яти-шести років. Створюються індивідуальні програми для кожної обдарованої дитини. Звичайно, що навчання обдарованих дітей дуже відповідальне і дороге. Треба більше спеціально підготовлених учителів. У класах має бути не більше 10-12 дітей, де для кожного — енциклопедії, гарне експериментальне обладнання для занять із фізики і хімії. Слід розвивати у них таланти до написання віршів, оповідань і повістей. Деякі з цих учнів стануть окрасою і гордістю суспільства, інших зламає хвороба, деякі стануть звичайними або невдахами, а, може, і досягнуть певних вершин.

Обдарованість і талант не зникають, але навколишні їх просто можуть не помітити. Талановита людина мислить нестандартно і часто є незрозумілою, беручи участь у звичайних змаганнях і конкурсах ідей. У *А. Айніштайна* в шкільні роки з фізики була “трійка”. Одного разу в програмі “Розумники і розумниці”, що була присвячена Японії, брала участь нестандартно мисляча дівчина. Діти, націлені на перемогу, простудіювали все, що написано про Країну Сонця, що сходить, про її історію, про мистецтво і літературу, філософію, політику і т. д. А дівчина пішла зовсім іншим шляхом і почала читати *Басю*. Ніхто з учасників не проникся духом Японії так, як вона. Але перемогу одержали ті, хто знав більше розрізнених фактів.

Не варто, а навіть шкідливо, через небезпеку виникнення неврозу, штучно стримувати бурхливий розвиток здібностей. Обдарованій дитині необхідне не захоплення, а допомога. З іншого боку, дуже шкідливий для обдарованих дітей і взагалі для всіх дітей винятковий комфорт. Не випадково в англійській найелітнішій у світі школі Ітон зовсім спартанські умови. Потрібна складна, напружена діяльність, де навіть талановитій дитині треба напружуватись. Як не парадоксально, але під час нецікавих, хоча необхідних занять, діти обов'язково повинні переборювати себе. Розумова праця повинна бути важкою.

Природа експериментує на обдарованих. Інколи невдало. Ті, хто платить своїм здоров'ям і життям за людський прогрес, за те, що людство з кожним поколінням стає розумнішим, заслуговують співчуття, потребують захисту і турботи суспільства.

Прогрес рухають не такі діти, як усі.

Степан Генік

доктор мед. наук, професор

Івано-Франківської медичної академії

Марія Грицишин

вчителька Івано-Франківської гімназії № 1

Ігор Дейчаківський

вчитель Івано-Франківської гімназії № 1

(за матеріалами книги авторів “Обдарована дитина”. — Івано-Франківськ: *Нова зоря*, 2007. — 544 с.)